

nyugállományba vonult, visszament Nyitrára, ahol 1929. február 16-án, 86 éves korában meghalt. Nyitrán temették el.

Munkásságára minden bizonnyal a szegedi éveit voltak a legnagyobb hatással. Ekkor már nagy hagyományai voltak a szegedi Piarista Gimnáziumban a hazaszeretet, a hagyományos népi kultúra, a „szögediség”, a lokálpátrializmus ápolásának. Ebben az időszakban, 1862-ben, gyűjti össze a csongrádi gyermekmondókákat, játékokat. Ennek a hatása mutatkozik meg abban is, hogy tanulmányt ír Csongrádnak Szentegyházai címmel, majd később unokaöccse, Tekulics Sándor részére megírja az Emléklapok Csongrád multjából című helytörténeti munkáját.

Százkilenc nyelvészeti, történelmi és irodalmi tanulmánya, cikke látott napvilágot újságokban, folyóiratokban. Hét könyve jelent meg nyomtatásban. Több művében, melynek egy része kéziratban van, foglalkozik a Piarista Rend történetével.

Nyelvtudása is lenyűgöző. Latinul és görögül folyékonyan beszélt és írt, olaszul, oroszul, franciául, németül beszélt és irodalmi műveket is fordított. Turgenev Kísértet című novellájának fordítása olyan sikeres volt, hogy azt a folyóirat, amelyikben megjelent kénytelen volt fűzet formájában újból megjelentetni.

Igen jól rajzolt és festett. Műveinek illusztrációját is maga készítette. Zenével is foglalkozott, jó fuvolajátékos volt. Váci tartózkodása alatt tanártársaival gyakran együtt muzsikáltak. A város muzsikusaival összefogva több hangversenyt rendeztek.

Csongrád az utóbbi években több emléktábla felállításával hívta föl a figyelmet neves szülőiteire. Vajon mikor kap emléktáblát Váry Gellért, és mikor jelölik meg az első patika helyét Csongrádon.

Bogdán Lajos

Czine Mihály útja a Parnasszusig

Hetvenöt éve született Czine Mihály irodalomtörténész-professzor, a népi írói mozgalom, a határon túli magyar kortárs irodalom kiváló kutatója, a nemzeti irodalomismeret nagy hatású terjesztője. Mégsem köszönhetjük magunk között úgy ahogyan illik, hiszen teste öt éve nyugszik már a Farkasréti temetőben. Nem érte meg 70. születésnapját sem, három hónappal azelőtt, hogy a szép évfordulóról népes tisztelői tábora megemlékezhetett volna, elment a minden élők útján. Nekrológgá fogalmazódtak át a már formálódó köszöntő szavak, elmaradt az elemző méltánylás alkalma. A honismereti mozgalom két nemzedéke sokáig emlékezni fog rá, hiszen a magyarok lakta tájakon mindenütt szívesen fogadott előadóként hívták, köszöntötték, hallgatták. A hazai irodalomtudomány sajátos formátumú és súlyú egyénisége volt, aki kivételes adottságaival küldetést vállalt és teljesített.

Czine Mihály Nyírmeggyesen született 1929. április 5-én, s Budapesten halt meg 1999. január 21-én. A két dátum közötti hetven év az ő esetében nem külső eseményei miatt, hanem tartalmi értékei miatt figyelemreméltó. A tehetséges fiú egy szatmári eredetű, tízgyermekes pásztorcsaládból indult a nyíregyházi tanítóképzőbe, ahol pedagógiatanára, Kiss Lajos, irodalomtanára, Sárdi Béla, énektanára, Bolvári Zoltán hatottak rá leginkább; ők gerjesztették hivatásérzetét, látták el friss útravalóval, s irányították tovább 1948-ban a budai Eötvös Collegiumba, hogy magyar-történelem szakon tanárrá képezze magát. A fordulat éve ez nemcsak az ifjú ember számára, hanem a politikában, az egyetemi életben is. Súlyos szakmai veszteség, hogy menesztettek a professzori katedráról több jeles tudóst, köztük Horváth Jánost, hogy elüldözték Keresztury Dezsőt a Ménesi úti intézet éléről, tágabb kapu nyílt viszont egy új értelmiség formálódásához, pályaindulásához. A „fényes szelek” nemzedéke kivételes lehetőséget kapott ajándékba a történelemtől: át kellett vennie a kulturális közélet meghatározó posztjait. A XX. századi magyar história legradikálisabb nemzedékváltása történt ekkor. Hogy ki miként válaszolt a páratlan alkalom kihívásaira, azt ugyan a pártpolitikai behódolásra való hajlam mértéke befolyásolta elsősorban, nem tagadhatjuk azonban az egyéni képesség és felkészültség szerepét sem. Czine Mihály 1948 és 1956 között volt tagja a Magyar Dolgozók

Pártjának, de politikai ars poeticája inkább a Nemzeti Parasztpárt ideológiájához közelítette, s értékítéleteit nem a párthatározatokra, hanem a tények árnyalt elemzésére, a személyes tapasztalatokra és meggyőződésre alapozta.

1948 őszétől a magyar szakon évfolyamtársa voltam Czine Mihálynak, s gyakran volt alkalmam vele az irodalomtörténeti tanszék szemináriumi szobájában elbeszélgetni. Tanúsíthatom, hogy sok időt töltött ott a könyvek társaságában néhány közeli barátjával (köztük majdani feleségével), távol állt tőle a könnyű karrier gondolata, inkább szakmai sikerre vágyott, irodalmi műveltségének tudatos elmélyítésére törekedett. Be is vonták hamarosan a filológiai munkába; Ady és Móricz kutatására kapott megbízásokat Király Istvántól (aki mielőtt szegedi professzor lett, a pesti bölcsészkaron tanított), illetve Bóka Lászlótól. Közreműködött például Földessy Gyula mellett Ady Endre publicisztikájának fültárásában, közzétételében. A tanári diploma megszerzése után aspiránsként a tudósi pályára lépett, 1956-ban az Irodalomtudományi Intézet munkatársa lett, 1964-től haláláig pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarának tanára volt. Közéleti szerepet 1986-tól a Magyarok Világszövetségének elnökségében, 1989-től a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnokaként vállalt. Szakmai elismerését jelzi többek között a kétszer neki ítelt József Attila-díj (1954, 1986), a SZOT-díj (1968), a Művészeti Alap irodalmi díja (1980), a Krúdy-emlékérem (1990), a Széchenyi-díj (1994), a Bethlen Gábor-díj (1998).

Kritikusi pályájának indulásakor már kirajzolódtak érdeklődésének irányai. A Csillag című folyóiratban 1954-ben Tamási Áron két új könyvéről, 1955-ben Nagy István „Ünnep a mi utcánkban” című kötetéről írt véleményt; 1956-ban az Új Hang hasábjain Illyés Gyula „Kézfogások” című verseskötényét méltatta. 1960-ban Bródy Sándor novelláiról értekezett a Kortársban, 1961-ben a Valóság közölte „Két költő útja” című tanulmányát Juhász Ferencről és Nagy Lászlóról, 1962-ben az Új Írásban olvasható Illyés Gyula „Ebéd a kastélyban” című prózai kötetéről írt recenziója. Közben sajtó alá rendezte Móricz Zsigmond „Rokonok” című regényének új kiadását (1965), s tagja lett annak a szerkesztőbizottságnak, amely az 1960-as évek első felében gondozta Móricz regényeinek és elbeszéléseinek életmű-sorozatát. Idejét és erejét azonban elsősorban nagy monográfiájának megalkotására összpontosította, s 1960-ban meg is jelent több mint 600 oldalas kötete „Móricz Zsigmond útja a forradalmakig” címmel.

A 30 éves, ifjú irodalomtudós kiváló teljesítménye megérdemelt elismerést keltett. Történelmi felkészültsége segítette a szerzőt abban, hogy hiteles képet rajzoljon a korról és a környezetről, amelyből Móricz íróvá nőtt. Nagy anyagismeret birtokában mutatta be azokat a motívumokat, amelyek a nehéz indulás időszakában közrejátszottak az egyéni hang megszólaltatásában; szociológiai, lélektani tényezőkre is kitért, hogy meggyőzően elemezhesse és méltathassa Móricz 1920-ig terjedő első alkotói korszakának természetét. Az első sikereket hozó elbeszélések (köztük a Hét krajcár), színművek (Sári bíró) és regények (például a Sárarany, Az Isten háta mögött, A fáklya) elemzéséhez új szempontokkal, adalékokkal járult hozzá. Az időigényes aprómunkát is felvállalva mutatta be a gyermekévek élményvilágát, a Móricz életében szerepet játszó személyeket, a családot, a diákéletet, a népköltési gyűjtőmunkát, az újságíróskodás hozadékát, a különböző művek keletkezéstörténetét. Maga is végigjárta Csécse, Istvándi, Prügy, Patak, Kisújszállás, Debrecen tájait, megkereste az író életének még élő tanúit, átlapozta az írásbeli hagyatékot, hogy egyetlen fontos mozaikdarab se maradjon ki az összképből. Műve így lett egyedi termék: társadalomrajz és biográfia, hatáselemzés és pályakép, eszmetörténet és műértelmezés. Az Ady-kor prózairól zsenijének megértéséhez minden addiginál alaposabb eligazítás született tehát. Érthetetlen, hogy jó négy évtized múltán sincs újabb kiadása ennek az eleven stílusú, lendületesen megfogalmazott monográfiának.

Sokan vártuk tőle, hogy jön majd a folytatás, a mórციz életmű további szakaszainak hasonló mélységű bemutatása. Többé azonban már nem adattak meg a zavartalan műhelymunkához szükséges csöndes esztendőök. Az irodalomtörténész válaszüthoz érkezett, döntenie kellett, hogy kitar-e a Móricz-téma mellett, s az első pályaszakaszéhoz hasonló nagy anyagfeltárással és koncentrációval feszül neki a folytatásnak, vagy lemond erről, hogy más alkotókról is szólhasson. A történelmi kényszer látom abban, hogy az alternatíva második elemét választotta. Két olyan kihívást látott a kor irodalmi világában, amely megszólalásra készítette. Az egyik a népi írói mozgalom körül kibontakozó vita, a másik pedig a határokon kívüli magyar irodalom kérdésköre volt. Megírta ugyan a maga „kis” Móricz-könyvét (1979), amely több kiadást is megért, s így elmondhatta meglátásait a teljes életműről. Közben elmélyedt a

Móriczot követő nemzedék megismerésében. Elutasítva a párt 1958-as állásfoglalását, amely a harmadikutas nacionalizmus címkéjével bélyegezte meg a népi írók mozgalmát, a hiteles kép, a valós értékek bemutatására vállalkozott. Ennek az érdeklődésnek a terméke a Szabó Pált bemutató könyv (1971), és számtalan tanulmány, amelyeknek egy része 1981-ben megjelent a „Nép és irodalom” című kétkötetes gyűjteményes kötetében, illetve 1997-ben „Németh László eklézsiájában” című könyvében. Aki ezekben bepillant elismeréssel állapíthatja meg, hogy Czine jó utat választott; hiszen olyan alkotókról, témákról szólt, akikről, illetve amelyekről másoknak sokáig nem volt mondanivalójuk, hiányt pótoló tehát.

Érdeklődése a XIX. század népies örökségétől a századforduló naturalizmusán, a Nyugat prózáiróin, a hazai avantgarde problémakörén át az ún. népi írók táboráig és a maga nemzedéktársainak értékeléséig terjedt, egy másik nagy kutatási terület pedig a kisebbségi-nemzeti-ségi irodalmakban, a szomszédok irodalmi világában nyílt a számára. Gazdag anyagismeret, biztos tájékozódási képesség, formai érzékenység jellemezte, megszólalásai mégis gyakran váltottak ki nyílt vagy burkolt támadást. Narodnyiksággal, nacionalizmussal vádolták meg, szakmai eredményeit alábecsülték. Politikai megfontolásból megcsonkították az akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv számára az erdélyi magyar irodalomról írt dolgozatát. Csak halála után jelenhetett meg „Magyar irodalom a XX. században” című könyve (2001). Az irodalmi értékek felmutatása a nemzeti sorskérdésekkel való összefüggésükben fontos Czine Mihály számára. Ez magyarázza, miért fordul előszeretettel a népi világot ábrázoló, a magyarság létkérdéseit feszegető alkotók felé. És ez érteti meg azt is, miért keltett munkássága olyan nagy visszhangot a népi gyökerű értelmiség, azon belül a honismeret művelői körében.

Figyelmet keltő témái mellé különös adottság vonzereje társult: kitűnő előadó, ékes szavú, prófétai hevületű szónok volt, akinek hatása alól nem vonhatta ki magát a hallgató. Magam is többször tapasztaltam előadói sikerét konferenciákon, irodalmi esteken. Elment mindenhol, ahol magyarok élnek; az öregező Móricz példáját követve járta az országot, és eljutott a Kárpát-medence tömbökben vagy szórványban élő magyarjaihoz, s a tengeren túlra, más kontinensekre is. Vitte nemzeti irodalmunk XX. századi nagyjainak üzenetét, a hűség és elkötelezettség szükségességét hirdetve. Hatása az irodalomkedvelők és a tanárok mellett az őt követő irodalomtörténész-nemzedék több tagjában nyomon követhető. A nyíregyházi Móricz Zsigmond Könyvtár Kovács Tiborné szerkesztésében „Köszöntő és bibliográfia” címmel a 60. születésnapra adott ki emlékkönyvet (1989), amely fényképekkel is szemlélteti az addig befutott pályát. A 70. születésnapot a barátok, tisztelők, pályatársak az „In honorem Czine Mihály” című Debrecenben kiadott kötet (1999) írásaival kívánták emlékeztetessé tenni, de ezt már nem olvashatta. Az 1996 nyarán őt ért első agyvérzés, azután az 1997 őszen és decemberében bekövetkező újabbak után ugyan még talpra állt, szívósan küzdött, de tartósan gyözni nem tudott; állapota egy év múltán rohamosan gyengült.

Utoljára 1997 júliusában Gyulán találkoztam vele az Irodalmi Társaságok Szövetsége vándorgyűlésén. Szavára ott is érdeemes volt figyelni, az előző évi betegségnek nem volt nyoma mondandója megfogalmazás-módjában, legfeljebb a szavak lassúbb kimondásában. A fehér asztal mellett, egy pohár borral a kezében, kis időre odaült hozzám. Megidéztük (mint minden találkozásunk alkalmával) az egyetemi évekből a közös ismerősöket, elismerő szavakat mondott Móricz-könyvemről, „szép, amit csinálsz”, mondta, átölelt s további munkára biztató. Nem éreztem szavait búcsúzásnak; a hozzám hajló mozdulatában, mosolyában, kézszerítésében mégis volt valami, amit utólag az elköszönés gesztusának érzek.

Azóta elfoglalta helyét költőink és íróink társaságában a Parnasszuson. 1999. február 9-én temették gyászoló népes körében. Volt valami jelképes abban, hogy a budai temetőben a „vidéki Magyarország” búcsúztatta őt: a kolozsvári Csiha Kálmán, a pozsonyi Dobos László, a debreceni Görömbei András és Bölcskei Gusztáv, valamint az egyetem nevében megszólaló tanártárs (és egykori tanítvány), a zalai N. Pál József. Egyetértéssel idézzük értékelését: „Született pedagógusként nemzedékeket eszméltetett a tiltott dolgokra, arra, hogy amikor Magyarországon irodalomról beszélünk, másról is beszélünk; ő szerzett polgárjogot a leginkább egy felejtésre szánt tradíció és a néha hatalmi szóval is megtagadott régiók értékeinek”. Ezért emlékezünk reá születése 75. évfordulóján úgy, mint aki honismeretünk igazi gazdagítója volt.

Kováts Dániel